

IJTIMOYIY MUXIT BOLANI TARBIYALASHNING OMILI SIFATIDA

Baymatova Anorxol Gulmurodovna,

Oriental Universiteti Uzluksiz talim pedagogikasi kafedrasi katta o'qituvchisi.

Abdunazarova Nargiza,

Oriental Universiteti, Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ijtimoiy muhit bolaning shaxsiy rivojlanishi va tarbiyasidagi muhim omil sifatida kengroq yoritib berilgan. Ijtimoiy muhitning oila, maktab, tengdoshlar guruhi, ommaviy axborot vositalari va jamiyatning boshqa institutlari kabi tarkibiy qismlari tahlil qilinadi. Bolaning axloqiy, ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga ijtimoiy muhitning ijobiy va salbiy ta'siri, shuningdek, zamonaviy jamiyatdagi ijtimoiy o'zgarishlar (globalizatsiya, raqamli texnologiyalar, urbanizatsiya) natijasida yuzaga keladigan yangi muammolar va imkoniyatlar yoritiladi. Maqolada ijtimoiy muhitni tarbiyaviy jarayonda samarali boshqarish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar beriladi. Tadqiqot natijalari bolalar tarbiyasida oila va maktab hamkorligini mustahkamlash, ijtimoiy muhitning salbiy ta'sirlarini kamaytirish va ijobiy omillarni kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy muhit, bola tarbiyasi, shaxsiy rivojlanish, oila tarbiyasi, maktab ta'siri, tengdoshlar guruhi, ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy o'zgarishlar, tarbiyaviy omillar, axloqiy tarbiya, emotsional rivojlanish.

Kirish

Inson shaxsi tug'ilishdan boshlab ijtimoiy muhit ta'sirida shakllanadi. Bola ijtimoiy mavjudot sifatida jamiyat, oila va atrof-muhit bilan doimiy aloqada bo'lib, undan qadriyatlar, xulq-atvor normalari va emotsional reaksiyalarni o'zlashtiradi. Ijtimoiy muhit shaxsning axloqiy, ijtimoiy va emotsional rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi [1]. Zamonaviy sharoitda globalizatsiya, raqamli texnologiyalar va urbanizatsiya kabi jarayonlar bu muhitni tubdan o'zgartirmoqda, bu esa yangi imkoniyatlar bilan birga jiddiy muammolarni ham keltirib chiqarmoqda [2,3].

Ijtimoiy muhitning asosiy tarkibiy qismlari Ijtimoiy muhit bir necha asosiy institutlardan iborat bo'lib, ular bolaning rivojlanishiga turli darajada ta'sir ko'rsatad [4]i:

1. Oila – bolaning birinchi va eng muhim ijtimoiy muhiti. Oila doirasida bola axloqiy qadriyatlar, munosabatlar madaniyati va emotsional xavfsizlikni o'rganadi. Oila ichidagi ijobiy munosabatlar (sevgi, qo'llab-quvvatlash) bolaning o'ziga ishonchi va ijtimoiy kompetensiyasini oshiradi, aksincha, ziddiyatli yoki beparvo muhit salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin.
2. Maktab – rasmiy ta'lim muassasasi sifatida nafaqat bilim beradi, balki ijtimoiylashuv jarayonini tashkil etadi. Maktabda o'qituvchilar, sinfdoshlar va maktab muhiti orqali bola hamkorlik, mas'uliyat va ijtimoiy normalarni o'zlashtiradi.
3. Tengdoshlar guruhi – ayniqsa o'smirlik davrida muhim ahamiyat kasb etadi. Tengdoshlar bilan muloqot bola o'z-o'zini baholash, ijtimoiy ko'nikmalar va identifikatsiyani shakllantirishga yordam beradi. Ijobiy guruh do'stlik va qo'llab-quvvatlashni ta'minlash, salbiy guruh (masalan, zo'ravonlik yoki nojo'ya xatti-harakatlar) rivojlanishga zarar yetkazishi mumkin [5].
4. Ommaviy axborot vositalari va raqamli muhit – bugungi kunda eng kuchli ta'sir ko'rsatuvchi omillardan biri. Internet, ijtimoiy tarmoqlar va smartfonlar bolalarga katta hajmdagi axborotni yetkazadi, lekin ko'pincha yolg'on axborot, zo'ravonlik yoki nomunosib kontent ham tarqaladi. Raqamli muhit ijobiy (o'quv resurslari, ijodiy imkoniyatlar) va salbiy (ekran vaqti ortishi, emotsional izolyatsiya) tomonlarga ega [6].

Ijtimoiy muhitning ijobiy va salbiy ta'siri Ijobiy ijtimoiy muhit bolaning axloqiy rivojlanishini mustahkamlaydi, emotsional barqarorlikni ta'minlaydi va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantiradi.

Masalan, qo‘llab-quvvatlovchi oila va do‘stona sinf jamoasi bolada ishonch va hamkorlik ruhini shakllantiradi.

1-rasm. Muhit bola tarbiyasida asosiy omil

Salbiy ta’sirlar esa stress, ijtimoiy izolyatsiya, axloqsizlik yoki tajovuzkorlikka olib kelishi mumkin. Masalan, oiladagi ziddiyatlar yoki tengdoshlar orasidagi bosim bolada o‘ziga ishonchsizlik va emotsional muammolarni keltirib chiqaradi.

Zamonaviy ijtimoiy o‘zgarishlar va ularning ta’siri Globalizatsiya madaniy almashinuvni kuchaytirib, yangi qadriyatlar va modellarni kiritmoqda, lekin milliy an’analar va identifikatsiyani zaiflashtirishi mumkin. Urbanizatsiya oilaviy aloqalarni kamaytirib, bolalarni ko‘proq raqamli muhitga bog‘lab qo‘ymoqda. Raqamli texnologiyalar esa o‘quv imkoniyatlarini kengaytirsa-da, ekran vaqti ortishi emotsional va ijtimoiy rivojlanishga putur yetkazmoqda (masalan, real muloqotning kamayishi).

Tavsiyalar: Ijtimoiy muhitni samarali boshqarish

- Oila va maktab o‘rtasida yaqin hamkorlikni yo‘lga qo‘yish: ota-onalar uchun treninglar, maktabda psixologik xizmatlarni kuchaytirish.
- Raqamli muhitdan foydalanishni cheklash va nazorat qilish: yoshga mos kontent, ekran vaqti chegarasi.
- Tengdoshlar guruhidagi ijobiy munosabatlarni rag‘batlantirish: to‘garaklar, sport va ijodiy faoliyatlar orqali.
- Salbiy ta’sirlarni kamaytirish uchun psixologik yordam va monitoring tizimini joriy etish.
- Jamiyat darajasida ijobiy muhit yaratish: madaniy tadbirlar, oilaviy qadriyatlar targ‘iboti.

Xulosa Ijtimoiy muhit bolaning shaxsiy rivojlanishida asosiy omil bo‘lib, uning tarkibiy qismlarini to‘g‘ri boshqarish orqali ijobiy natijalarga erishish mumkin. Zamonaviy muammolarni hisobga olgan holda oila, maktab va jamiyat hamkorligi bolalarni sog‘lom, axloqiy va ijtimoiy jihatdan yetuk shaxslar etib tarbiyalashga xizmat qiladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ijobiy muhitni kuchaytirish va salbiy omillarni minimallashtirish orqali bolalar rivojlanishida sezilarli yutuqlarga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

- [1] B. Keles, N. McCrae, and A. Grealish, “A systematic review: The influence of social media on depression, anxiety and psychological distress in adolescents,” *Int. J. Adolesc. Youth*, vol. 25, no. 1, pp. 79–93, 2020.
- [2] A. M. Khalaf, A. A. Alubied, and A. A. Rifaey, “The impact of social media on the mental health of adolescents and young adults: A systematic review,” *Cureus*, vol. 15, no. 8, p. e42990, Aug. 2023.
- [3] P. M. Valkenburg, A. Meier, and I. Beyens, “Social media use and its impact on adolescent mental health: An umbrella review of the evidence,” *Curr. Opin. Psychol.*, vol. 44, pp. 58–68, Apr. 2022.

- [4] S. M. Coyne et al., “Does time spent using social media impact mental health?: An eight year longitudinal study,” *Comput. Human Behav.*, vol. 104, p. 106169, Mar. 2020.
- [5] C. Wei et al., “Chinese young children’s work education under the impact of the global pandemic and digitalization,” *Early Child Dev. Care*, vol. 193, no. 5-6, pp. 1–15, 2023.
- [6] Y. Yue, J. Guo, Y. Ma, H. Yuan, and M. Li, “The relationship of family support and peer acceptance in children aged 4–6: The mediating role of emotion regulation strategies,” *Early Child Dev. Care*, vol. 194, no. 2, pp. 1–12, 2024.